

***Pazinski memorijal, knj. 26 – 27, Katedra Čakavskog sabora
za povijest Istre Pazin (2009.), 490 str.***

U izdanju Katedre Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin objavljen je najnoviji dvobroj *Pazinskog memorijala*, časopisa u kojem već gotovo 40 godina najistaknutiji istarski znanstvenici i stručnjaci obrađuju prošlost našeg najvećeg poluotoka, a posebice Pazina i Pazinštine. Pri tome valja spomenuti da je od samog početka publikacija povezana s istoimenim znanstvenim skupom. U ovom je svesku objavljen dio radova sa znanstveno-stručnih skupova održanih u periodu od 2001. do 2005., gdje su se obrađivale sljedeće teme: Istra u historiografiji 20. stoljeća (2001.), Pazinska knežija (2002. – 2004.) i Istra u prvom desetljeću nakon Drugog svjetskog rata (2005.).

U Uvodnoj riječi (str. 7 – 8) urednika edicije Josipa Šikliča, prof., nabrojani su svi sudionici navedenih susreta, od kojih je većina iz Istre. Osobito značenje imao je skup iz 2002., na kojem se prvi put govorilo o starijoj povijesti Pazina i Pazinštine, jer je Memorijal prethodno dugo godina bio povezan samo s temama najnovije istarske prošlosti. Raspravljajući o Pazinskoj knežiji te godine, kao i u iduće dvije, sudionici su se dotaknuli raznovrsnih tema iz političke, gospodarske, crkvene i kulturne povijesti ovoga kraja, poput urbara, seljačkih buna, bratovština, sakralne arhitekture, migracijskih kretanja, nadgrobnih spomenika, istaknutih svećenika i sl.

Svezak je podijeljen u tri glavna poglavlja. U prvoj cjelini »Istra u historiografiji dvadesetog stoljeća« (9 – 128), koja se sastoji od sedam priloga, mr. sc. Boris Biletić opisuje prijelomnice povijesti u književnom djelu *Zvane Črnje* (11 – 24), osvrćući se na književnika koji je bio svjedok, sudionik i tvorac jednog dijela istarske povijesti tijekom XX. stoljeća. Povijesni rad, poezija, esejistika, memoaristika, polemike i feljtoni i posthumna svjedočanstva čine sadržajni dio ovog rada, koji završava zaključnom misli o Črnjinu »i ne baš lakom, zapravo krivudavo samosvojnom stvaralačkom i uopće društvenom putu, sa svim tegobnim usponima i nerijetkim padovima«.

Slijedi tekst Ivana Milotića, dipl. iur., o antičkoj povijesti doline Mirne u znanstvenoj literaturi XX. stoljeća (25 – 40). Autor uočava prekretnicu koja nastaje na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće: napušta se koncept pisanja monografija posvećenih isključivo dolini Mirne pa je XX. stoljeće razlomilo jedinstvenu temu u mnoge fragmente, koje nalazimo u brojnim člancima i raspravama. Dolina Mirne obrađuje se i danas, ali joj svaka znanost i struka pristupaju na svoj osobit način i vlastitom metodologijom znanstvenog istraživanja. Trendovska obilježja iz XX. st. prenose se i u XXI. stoljeće, veli autor.

Ivan Zupanc piše o demografskom razvoju Istre u literaturi XX. stoljeća (41 – 52). Iako se tek početkom 70-ih godina počinju pojavljivati radovi koje se u cijelosti može nazvati demografskim, postignuća su znatna. Međutim, nedostaje pronalaženje

uzročno-posljedičnih veza u objašnjenju prezentiranih podataka, iako je u tom dijelu stanje od 80-ih godina nadalje svakako povoljnije.

Historiografiju, odnosno izdavačku aktivnost Talijana u Istri u XX. stoljeću, predstavio je dr. sc. Antonio Miculian (53 – 78). Kako bi što detaljnije pristupio temi, sada pokojni autor konzultirao je mnogobrojna djela, monografije, časopise i zbirke, izdane u Hrvatskoj i u inozemstvu. Među njima osobito značenje imaju edicije rovinjskog Centra za povijesna istraživanja / Centro di ricerche storiche di Rovigno.

Problemi hrvatske historiografije: fašizam i antifašizam u Istri predmet su rada prof. dr. sc. Darka Dukovskog (79 – 94). Zaključio je da su do današnjih dana o tome napisane brojne studije, stručni radovi, osvrti i publicistička djela, ali da povjesničari koji su se bavili znanstvenom sintezom rezultata nisu uspjeli do kraja obuhvatiti i analizirati to za Istru vrlo značajno razdoblje njezine prošlosti.

Istra u hrvatskoj historiografiji XX. stoljeća predmet je rada dr. sc. Marina Manina (95 – 112). Autor se ograničio na temeljnu periodizaciju hrvatske historiografije XX. stoljeća o Istri, na njezino institucionaliziranje i razvoj, periodične publikacije, najistaknutija djela i autore. Zaključio je da je tijekom navedenog stoljeća hrvatska historiografija o Istri nastala, značajno napredovala i uhvatila korak s onom u drugim hrvatskim krajevima.

Prva cjelina završava člankom mr. sc. Daniele Juričić Čargo o Pazinskoj knežiji u historiografiji XX. stoljeća (113 – 128). U tom se radu daje definicija spomenutog područja, nakon čega zaključuje da tek nakon Drugog svjetskog rata povijest Pazinske knežije sve više zanima hrvatske i slovenske, a malo manje talijanske autore. Teme koje se obrađuju raznovrsnije su i kritički bolje obrađene, veli autorica.

Drugi dio knjige prikazuje Pazinsku knežiju, osebujni prostor središnje i sjeveroistočne Istre, a sastoji se od deset tematski različitih priloga (129 – 344). Započinje opsežnim radom prof. dr. sc. Slavena Bertoše o migracijskim vezama s Pulom (131 – 203). Iz matičnih je knjiga Pule, pohranjenih u Državnom arhivu u Pazinu, autor analizirao brojne slučajeve doseljenika s navedenog područja, pa je zaključio da su migracijske veze bile ne samo neprekidne već i vrlo naglašene.

Knjižnica franjevačkog samostana u Pazinu predmet je proučavanja mr. sc. Bruna Dobrića (205 – 214). Kao najstarija knjižnica u Istarskoj županiji (osnovana 1481.), ustanova čuva vrijedne stare knjige, koje valja restaurirati i zaštititi, a fond bi se mogao, savjetuje autor, registrirati i kao spomenik kulture Republike Hrvatske.

Arheologinja Tatjana Bradara obradila je keramiku iz Muzeja Grada Pazina (215 – 226), odnosno vrčeve s neprozirnom glazurom, koji potječu iz starog fundusa, a također i iz istraživanja četverokutne kule i vrta s južne strane pazinskog kaštela.

Slijedi zanimljiv prilog dr. sc. Mirele Slukan-Altić o povijesno-geografskoj osnovi razvoja Pazina (227 – 250). Autorica je obavila kartografsku analizu, a radi se o relati-

vno rijetkim i dragocjenim podacima o prostornom razvitku grada, pri čemu osobitu važnost imaju planovi naselja i utvrda. Prvi pisani spomen grada Pazina potječe iz god. 983., kada ga car Oton II. spominje kao »castrum Pisinum«.

Potom dr. sc. Antonio Miculian piše o političko-gospodarskim i društvenim prilikama u Pazinskoj knežiji na temelju analize podataka iz urbara iz 1498. i 1578. (251 – 264). Ustvrdjuje da je teško stanje u tom kraju bilo posljedica neprekidnih ratova između Venecije i Austrije, ali i upadima Osmanlija. Ne valja zanemariti ni razne elementarne nepogode (posebice epidemije kuge i malarije), koje su smanjile broj žitelja čitave Istre. Obrađene su i pritužbe podanika zbog pretjeranog ubiranja poreza, zbog čega je vlada morala intervenirati i preinačiti neke članke urbara u korist lokalnog pučanstva.

Muzejska savjetnica Marija Ivetić autorica je teksta o nadgrobnim spomenicima iz XV. i XVI. stoljeća na području središnje Istre (265 – 280). Podijelila ih je u nekoliko skupina: nadgrobne ploče s grbovima, nadgrobne ploče s plitko uklesanim klesarijama – insignijama svećeničkih zvanja ili težačkog oruđa, i nadgrobne ploče samo s uklesanim natpisima. Spomenuti je fond, ukazuje autorica, značajan s kulturnog i povijesnog stajališta jer nadgrobni spomenici nadopunjuju društvenu i povijesnu sliku vremena i prostora.

Drugi tekst iste autorice odnosi se na nadgrobnu plastiku XVII. i XVIII. stoljeća, također u središnjoj Istri (281 – 300). Za stilsku sistematizaciju najveće značenje imaju nadgrobne ploče s grbovima, koje se odnose na crkvene velikodostojnike i svjetovne velikaše, a u njihovu oblikovanju prevladavaju barokni elementi. Posebice je zanimljivo da pored imena pokojnika, njihova položaja, zvanja i titula te nadnevnika smrti, ploče često otkrivaju i imena onih koji su ih dali postaviti.

Koristeći izvorno arhivsko gradivo, o vodenicama na području Pazinske knežije piše Josip Šiklič, prof. (301 – 324). Iznosi podatke o razvoju mlinarstva kao glavnog oblika gospodarstva na tom području. Uz vodotoke su također radile i valjaonice sukna, a i nekoliko pilana na vodeni pogon. Nekadašnji mlinovi danas su u ruševinama ili ih uopće nema.

Slijedi članak o pazinskim prepozitima istog autora (325 – 336). U pisanim se izvorima Pazin kao prepozitura prvi put spominje 1276., ali ime prepozita (ili prošta) nije poznato. Od 1282. do 1920. 30-ak župnika nosilo je taj naslov kao znak samostalnosti funkcije koju im je dodijelio porečki biskup. Bili su to obrazovani i ugledni svećenici hrvatskog, talijanskog i germanskog podrijetla, koji su skrbili za duhovno i materijalno dobro.

O Istarskom razvodu kao vreli za gospodarsku povijest piše Dražen Vlahov, prof. (337 – 344). O tom je spomeniku, nezaobilaznom u proučavanju istarske srednjovjekovne prošlosti, napisano mnogo radova. Razvod je sastavljen kao javna isprava

o razgraničenju posjeda pojedinih općina, odnosno njihovih feudalnih gospodara: pazinskog kneza, akvilejskog patrijarha i mletačkih vlasti. Predstavlja najcjelovitiji sačuvani izvor za proučavanje političke, pravne, kulturne i gospodarske povijesti središnje Istre.

Posljednji, treći dio zbornika (345 – 490), odnosi se na Istru u prvom desetljeću nakon Drugog svjetskog rata, a sadrži sedam radova. Započinje prilogom dr. sc. Željka Bartulovića i dr. sc. Budislava Vukasa ml. o državnopravnom položaju Istre (347 – 368). Autori obrazlažu nekoliko pitanja koja se odnose na položaj Istre u prvom poratnom desetljeću, vremenu kada je tadašnja Jugoslavija bila suočena s novim stanjem međunarodnih odnosa.

Potom mr. sc. Mate Krizman piše o nastanku, ulozi i prestanku postojanja Slobodnog Teritorija Trsta (STT-a), tampon-države službeno oformljene u veljači 1947., na prijedlog Francuske, koja je postojala do 1954., ali nije imala ona obilježja koja su predvidjele zapadne sile (369 – 406).

O uvođenju jugo lire u Istri nakon Drugog svjetskog rata raspravlja mr. sc. Alida Perkov (407 – 430). Unatoč nedefiniranim granicama između talijanskog i jugoslavenskog teritorija u Istri, gospodarstvo se počelo obnavljati, pa se na teritoriju Zone A i Zone B počelo pristupati privremenim rješenjima monetarne regulacije. Iako je jugo lira (ili B lira, tako nazvana jer se koristila samo u Zoni B), uvedena 1945., bila formalno okupacijski novac, u uporabi s ostalim valutama ona je zapravo naš nacionalni novac, koji se prvi put u povijesti Istre javlja pisan hrvatskim jezikom. Iz opticaja je povučena 1949., kada se u cijeloj Istri kao sredstvo plaćanja počinju koristiti dinari.

Međunacionalni odnosi u Istri u desetljeću nakon Drugog svjetskog rata predmet su članka prof. dr. sc. Darka Dukovskog (431 – 450), a radilo se o pitanju koje je dijelom prožimalo političke procese sjedinjenja Istre s ondašnjom Jugoslavijom te procese iseljavanja talijanskog i dijela hrvatskog žiteljstva.

Razvoj poljoprivrede i pojavu seljačkih radnih zadruga u istom periodu analizirali su dr. sc. Đordano Peršurić i dr. sc. Aldo Milotić (451 – 462). Nedostatak hrane predstavljao je velik problem u poslijeratnoj Europi pa je jedan od prvih ciljeva bio obnavljanje poljoprivrede. Poljoprivreda u tadašnjoj NR Hrvatskoj razvijala se prema modelu istočnog bloka, koji se temeljio na državnom vlasništvu. Zato se poljoprivredno zadrugarstvo postupno pretvorilo u sredstvo provođenja određenih društveno-političkih ciljeva. No, seljačke radne zadruge ne samo da nisu pridonijele razvoju poljoprivrede nego su ga dodatno usporile, naglašavaju autori.

O prometu, pomorstvu i vezama u poslijeratnoj Istri piše dr. sc. Josip Orbančić (463 – 482). Navodi da je prvo desetljeće nakon rata bilo prijelomno za promet na Poluotoku, koji se, nakon priključenja matičnim narodima, počeo prilagođavati novom stanju. Već od 1945. obnovljene su ceste, željezničke pruge, kolodvori i luke. Opisana

je i izgradnja pruge Lupoglav – Štalije, kao i pripreme za gradnju željezničkog tunela kroz Učku, čega nema do danas.

Posljednji je rad o istarskim ugljenokopima »Raša«, a napisao ga je Tullio Vorano, prof. (483 – 490). Prvo poratno desetljeće obilježeno je velikim poteškoćama pa je tek 50-ih dostignuta maksimalna poslijeratna proizvodnja, a 60-ih i najveći broj zaposlenih, zaključuje autor.

Prikazani svezak sadrži ukupno 24 članka, pri čemu je troje autora napisalo po dva teksta. Predstavlja vrijedno djelo, vrlo korisno za nesumnjivo potrebna daljnja istraživanja svekolike istarske povijesti.

Tvrdo ukoričen, tehnički oblikovan kvalitetnim radom gospođe Adriane Putinja te uz uredništvo profesora Josipa Šiklića, najnoviji svezak *Pazinskog memorijala* zaslužuje epitet lijepe moderne knjige, koja radovima koje sadrži izvrsno može poslužiti kao i profesionalna čitanka svima koje zanima prošlost ovog zanimljivog kraja.

Slaven Bertoša